

van Hugo Claus II

Hugo Claus (42), Vlaams wonderkind, dichter, romancier, toneel- en scenarioschrijver, regisseur en smulpaap, is niet meer de man van Gent, de hereboer van Nukerke.

Hij heeft zich losgemaakt van België en zijn verwanten en probeert in Amsterdam zichzelf en zijn werk een stap voor te blijven. Teruggetrokken in een vrijgezellenflat werkt hij onverdroten voort, voornamelijk aan zijn 'gezelschapsspel': het toneel.

Betty van Garrel en Ischa Meijer probeerden te achterhalen wat hem beweegt.

hien heeft het iets te maken met die de kloosterschool. Omdat je daar in el groot isolement gedwongen wordt. t wel vriendjes, maar geen echte rela- leert wel onafhankelijk denken en ope- Maar ieder moment kan de wolf van ap losgescheurd worden en daardoor allen. Dat gevoel heb je wel."

nt Hugo Claus. Hij zit, boerse gestal- getailleerde kledij, temidden van zijn : spullen. „Goed Wonen" op een ano- etage in het centrum van Amster- Hij schenkt, met galante terloopsheid, ampagne, babbelt welwillend. Niet te achter donkere brillleglazen. Bijna al vermijdt hij enig spoor uit te zet- ar zichzelf.

linerende toon de exuberante geschie- van stam en familie verhalend, lijkt n gast in zijn eigen verleden. De er uit Nukerke, die have en goed ver- reeft. Die de barokke overvloed van 'laanderen, een kapitale boerenhof- een op het oog hecht gezinsleven, seld heeft voor het steriele interieur n grootstedse vrijgezellenflat.

st in Vlaanderen van de geruchten. los zou aan een ongeneeslijke ziekte ofwel, ontworteld aan de Vlaamse zou zijn creativiteit leegbloeden. Wie omgeving houdt zich niet bezig met dselachtige van zijn ommezwaai.

trein van Amsterdam naar Brussel, geëscorteerd door boezemvriend en ast Fons Rademakers, voor wie hij raiboek van „Mira" schreef, op weg en banket met de directeur-generaal BRT. Twee gerenommeerde smulpa- ie zich verkneukelen bij de gedachte al, aan de zinnelijke genietingen van Precies weten wat er geconsumeerd rden, maar nalaten dat uit te spre- ndat de magie van het benoemen mo- wijze roet in het eten gooit.

eelvraat is Claus altijd al geweest; tone Vlaamse hapjes als varkensdar- loedpens, niertjes en karnemelksepap n tot zijn favoriete gerechten en de- m op den duur uitdijen tot zo'n 100 a zijn Gentse jaren placht broer Jo-

han, bij wijze van dagopening, op Hugo's verzoek taartjes te halen. Verder at hij vier keer per dag.

Hij zag zich dan ook weldra genoodzaakt, ondanks een tot principe verheven afkeer van lichamelijke oefening, om het Instituut Voor Cultuurphysiek van Professor Craey te bezoeken, een voormalig „Mr. Europe". Maar het wekelijks hanteren van de halters zorgde weer voor andere, meer komische uitwassen als een stierennek, een gorilla- stap en een aapachtig naar voren stekende onderkaak. Nee, dan liet de grootste aandeelhouder van de Amsterdamse uitgeverij „De Bezige Bij", zich voortaan maar weer liever in de zwarte Volvo van echtgenote Elly verslepen, of in de voitures van zijn altijd bereidwillige chaufferende broers; precies tot op de plaats van bestemming, zodat hij geen stap zou hoeven doen.

Een voor zijn broers nog nauwelijks herkenbare Claus, slanker, dandy-achtiger „in zijn nauwe costuumpjes", laat zich, wat languissant en afwezig, terugrijden naar het land van herkomst.

Ter plekke was het wonderkind van de Vlaamse letteren uitgegroeid tot een nationaal fenomeen. Een publieke vermakelij- heid, wiens woonhuizen werden aangedaan door nieuwsgierige dagjesmensen. Om ze over de manshoge muur rond zijn Nukerke boerderij te kunnen laten kijken, tilden vaders hun kinderen op. Onderwijzers or- ganiseerden leerzame excursies: „dit is de dichter, dit is zijn huis".

Hij had zich dit bizarre, irrelevante image laten aanleunen, voedde het ook: ingezon- den gedichten in dagbladen naar aanleiding van allerhande actualiteiten, openbare pole- mieken met hoogwaardigheidsbekleders van diverse pluimage. „Schandaalstukken" met naakte heren in de hoofdrollen („Massche- roen", '68); bijna de aanzet tot een cultu- rele revolutie — die uitbleef.

Jaren waarin hij „zeer Belgische eigenschap- pen" in zichzelf ontwikkelde, zoals „een zekere mate van corruptie in denken en handelen". Stokpaardjes, die hij zelf maar al te graag bereed, maar die hem ook zijn eigen nek kostten. Zo werd Claus, ondanks zijn onmiskenbare capaciteiten, geen direc- teur van de Koninklijke Vlaamse Schouw-

burg te Gent. Het gecorrumpeerde systeem verdroeg hem als outsider eenvoudig niet, omdat niemand wist hoe men hem diende te manipuleren.

Een jaar later, tijdens de Amsterdamse Schouwburg „affaire", zou hij zijn eigen mate van corruptie opnieuw ervaren. En dat mishagde hem niet, hij had er zelfs een soort plezier in. Tot hij zichzelf in de hand nam en zich terugtrok, uit hygiënische overwegingen van geestelijke aard, wellicht gekiemd tijdens de gedwongen gewetens- onderzoekingen in zijn kinderjaren op de kloosterschool.

Maar in datzelfde België had hij ook in een „cocon van comfort" geleefd. Met de broers Guido, 41, „de loden" (de man van lood), Odo, 35, „de puste" (de puistige) en Johan, 32, „de krabbe" (naar een litteken in de vorm van een krab). De clan die hem, „de grootste" (de oudste), op handen is blijven dragen.

Guido, de goedhartige linotypist en sport- journalist uit Antwerpen, die voor zichzelf het gevoel heeft dat zijn adoratie voor de oudste, ten overstaan van de buitenwacht wel haast gênante kanten moet vertonen. Die bij nacht en ontij zijn huis verlaat om zoekgeraakte manuscripten op te halen, waarvan de schrijver meent ze in Amster- dam te hebben achtergelaten, en dan ver- goelijkend lacht als deze toch opduiken in een door Hugo naar België meegenomen valiesje.

Het krachtmens Odo, opgeleid tot bakker, nu bediende in een ijzerwinkel te Gent — die in vroeger jaren iedereen de stuipen op het lijf joeg door zich in bomen op te hangen, gememoreerd in de „Dans van de reiger" ('64), tot duidelijk werd dat hij zijn hand tussen de strop hield —, op wie Hugo nooit vergeefs een beroep doet als het om de uitvoering gaat van ruwere klusjes. Johan, de jongste en uiterlijk de mooiste, „glad als een paling", een onduidelijke scharrelaar, die Hugo's genie voedt met tal van kleurig opgediste, niet zelden louche anecdotes. Die naar Amsterdam werd ge- roepen om de technische apparatuur in het nieuwe appartement van zijn oudste broer te installeren.

Ze praten met weemoed over betere tijden, toen ze nog na overleg met Hugo, gezamen-

laus: gast in eigen verleden

lijk naar Amsterdam trokken om vanaf strategische punten in de stadsschouwburg eventuele Tomatengooiers lieflijk af te straffen, dit tijdens de première van „Vrijdag”. Een nogal rechts optreden, dat wel enige opschudding verwekte onder Hugo's Reconstructie-kameraden. Hugo zelf meende: „Ze gooien maar met tomaten zoveel als ze willen, maar niet tijdens mijn stukken”.

De jaren dat de clan geen aanleiding, hoe luttel ook, voorbij liet gaan om samen te kienen, te bieden, te brassen, en bokswedstrijden te bezoeken. Het etentje, waarbij vooral vader Claus het moest ontgelden, die enigszins verarmd door eigen uitermate onzakelijke manipulaties, nauwelijks aan kon zien hoe Hugo, zoals altijd genereus, met geld „smeet”.

Een fantastische, enigszins naar het mythomane neigende figuur, deze Jozef Claus, 65. Die de geringste verstoring in zijn organisme aangrijpt om zich met veel misbaar te bedde te leggen, op de rug, met gevouwen handen, het hoofd geflankeerd door brandende kaarsen. In de zoveelste zekere verwachting van zijn stervensuur.

Jozef en echtgenote Germaine, die graag geesteszieken verpleegde in Belgische tehuizen, en aan wie hij ooit nog eens een op eigen persen gedrukte dichtbundel had gewijd „Het leven van de Heilige Germaine”, hadden hun eerstgeboren zoon niet met die zorgen omringd, waarin hij zich, eenmaal volwassen geworden, zo overvloedig zou gaan koesteren.

18 maanden oud, werd hij, evenals later Guido, in de kloosterschool „St. Jozef” te Aalbeke, bij Moeskroen, gestopt om daar tot het uitbreken van Wereldbrand II te blijven. Hij was er, tot eigen verbazing, een populaire jongen, die enige malen werd uitgeroepen tot „burgemeester” van de jongensgemeenschap en dientengevolge per geitekar door het dorp getrokken.

Daarnaast 's morgens de catechisatie, eerst in het Nederlands, dan in het Frans, de al vermelde gewetensonderzoeking, het midden in de nacht tijdens carnaval uit bed ge-

(v.l.n.r. Johan, Odo en Guido Claus). kienen, bieden, brassen

Het Vlaamse wonderkind door de jaren heen: typen te vermoelend

vorden ten einde te bidden voor de bedreven zonden, het wekelijkse onder een slaapkleed. „Een misdriet Hugo zich eens ontvallen, spreker deze tijd.

rijding kwam in de vorm van ooruit het dakraam van zijn ouderlijk oot de twaalfjarige van een vlamortrijk, de meest gebombardeerde België. Weigerde om tijdens lucht n de schuikelders op te zoeken, zijn angstig biddende ouders uit. De bewonderde hij als „correct optremooie schoongewassen Romeinen” rloren.

zijn vader Claus zijn gezin van hot dreef, 26 verhuizingen in 10 jaar, g Hugo's haren tot op de kruin af omdat hij ergens gehoord had hoe snoeiing voor de haargroei wel zou of de appendices van zijn zoons zonniddellijke aanleiding onverbiddeijk wijderen, — dit keer omdat hij erd gelezen dat ontstoken wormvornhangsels van de blinde darm geleveren — groeide Hugo uit tot een pe adolescent.

jarige vriendin van zijn moeder ontin hem een gewillig minnaar en hem mee naar het gehucht St. Marerne. Weg van huis werd zijn luxemerz voor het eerst in zijn leven op e wijze gekoesterd.

llang zou hij opereren als kladschilderschilder, kitschschilder en arbeider Noord-Franse suikerfabriek tot hij in de een nieuwe beschermheer zou vinen kunstminnend hoteleigenaar, die fdichter op werkelijk overtuigende ennis laat nemen van „het goede le-oesters, kreeft, champagne, mooie n.

eerste bundeltje poëzie „De Kleine oplage 100 exemplaren, was toen enen. Ook had hij een (geestelijke) benoemd, de Franse surrealistische Antonin Artaud, uit wraak op zijn

eigen vader, in wie hij pas nu eigenschappen van zichzelf is gaan ontdekken.

Het jaar dat hij een eerste literaire prijs in ontvangst neemt, de Leo J. Krijnprijs ('50) voor zijn eersteling „De Metsiers”, ontmoet hij Elly Overzier, dan 19, een zeer Noordelijke schoonheid, dochter van een bemiddelde Nederlandse reder uit Oostende. Ze adoorert hem. Wanneer Claus, na jaren huwelijkleven, tijdelijk een kamer zoekt in een andere stad wegens regiewerkzaamheden, wijst ze een bepaalde ruimte na inspectie af, omdat die uitzicht bood op een ziekenhuis en Hugo is toch een dichter.”

Ze verwent hem met excellent klaarge maakte exotische gerechten, haalt en brengt haar, zelf geen auto besturende, gade waar hij maar wezen wil. Hij laat het over zich komen, geeft aan alle bij hem opkomende grillen toe.

Als hij op iets zijn zinnen heeft gezet, dan moet hij het als een verwend kind ook onmiddellijk hebben. Een falend onderdeel, hoe klein ook, van een technisch apparaat kan een plotselinge woedeaanval bij hem doen opkomen. Maar over de hele linie vertoonde hij in zijn Belgische jaren toch het beeld van een hoffelijk en aangenaam mens. Het was de cocon van comfort die hem soms schiep te irriteren.

Achter de schijn van innerlijk en uiterlijk dandyisme is altijd een gedisciplineerd werker schuil gegaan. Iemand die start met het vaststellen van het aantal pagina's van een nog te schrijven roman. Strikt volgens schema wordt een dagelijkse portie afgewerkt. Raakt hij door omstandigheden achter op zijn rooster, dan legt hij zich de verplichting op om de achterstand in te halen. Hij schrijft met de hand, zeer comfortabel gezeten op de „Maserati” onder de bureaustoelen; ieder manuscript wordt drie keer bewerkt, daarna leest hij het nooit meer terug, ook niet bij herdrukken. Typen vindt hij te vermoeiend. Vroeger werd zijn ge-

schreven tekst toevertrouwd aan een Gents typebureau, tegenwoordig aan Oscar Timmers van zijn uitgeverij De Bij. Zo scheidt hij kaf en koren af met de regelmaat van de klok.

Aan vrouwen in eigen litterair kunnen heeft het hem nooit ontbroken. Het voortijdig opgeplakt etiket van wonderkind hinderde hem minder dan later wel werd aangenomen. Zelf had hij gewoon nooit geloofd in de litteraire kwaliteit van de in 5 weken tijd, totaal op Faulkner gezette Metsiers, door Vestdijk als „waarlijk subliem” gekenmerkt. De jonge schrijver had er voornamelijk zijn sterk narcistische kanten door laten strelen. Niet minder narcistisch geworden, maar wel van mening veranderd, vindt hij dit boek vandaag authentiekter dan hij indertijd bedoelde (!).

Naar schatting zou hij tot 1963 zo'n 5 romans en een aantal verhalen laten verschijnen. Opvallend door een grote variëteit in vorm en een indringend, geladen taalgebruik, appellerend aan een snelle evocatie van beelden. De door hem zelf matig ge waardeerde Courts-Mahlerachtige roman De Koele Minnaar (1956) wordt een in drie maanden tijd drie herdrukken belevende bestseller. Een gedegen werkstuk als De Verwondering vindt nauwelijks waardering. „Ze dachten dat ik het speciaal had overgeschreven om het moeilijker te maken”.

In het begin van de jaren '50, toen hij met Elly naar Parijs was gegaan waar zij in Franse films moest spelen, had hij kennis gemaakt met de Nederlandse Cobraschilders Appel en Corneille, over wie hij later nog boeken zou laten verschijnen. Via hen had hij geestverwante experimentele dichters ontmoet als Vinkenoog, die hem als enige Vlaming had opgenomen in „Atonaal”.

Zijn in die jaren terecht verspreide faam als experimenteel dichter bleek hem wat de rest van zijn oeuvre betreft niet de minste verplichting te hebben opgelegd. Als romancier is hij onmiskenbaar modieuzer dan als >

Filmer Claus met Willeke van Ammelrooy en Fons Rademakers: speelse maar trouweloze geest

dichter. Een bundel als de Oostakkerse gedichten (1955) staat nog altijd te boek als een onbetwistbaar hoogtepunt in de Vlaams-Nederlandse dichtkunst. Een overschat romancier, een toch nog onderschat dichter. Na '63 zou er nauwelijks nog proza van de grond komen.

Hij begon stoom af te blazen in een niet aflatende stroom toneelwerken. Vertalingen, bewerkingen, eigen stukken, en regie werden zijn belangrijkste bron van afleiding en zijn dat gebleven. In de tijd dat hij, volgens zijn omgeving, nog solide met beide benen in de vette Vlaamse aarde stond, gaf hij als reden voor zijn activiteiten op toneelgebied „een wanhopige machtswellust”. Nu praat hij wat zieltoegend over „de nostalgie naar de actie”. Een bekend kunstenaarssyndroom, volgens Claus.

Hij, de meest produktieve Nederlandstalige toneelschrijver van de laatste halve eeuw, manifesteert zich in het theater als een speelse maar trouweloze geest. Een perfiditeit die zich wel hierin uit dat hij vorm misbruikt voor hoogsteigen genoegen.

Na het eclatante succes van Een Bruid in de Morgen ('55), wierp hij zich op de „tere opera” Het Lied van de Moordenaar, dat als een baksteen viel. Uit wraak op de kritiek, zegt Claus, componeerde hij daarna wederom een felrealistisch spel Suiker ('58), naar model van De Bruid, in Parijs opgevoerd door niemand minder dan Sacha Pitoëff. Zijn pragmatische filosofie op theatergebied: zoveel mogelijk produceren, zodat juist door het kwantum zeker enige stukken zullen blijven.

Claus' theatergenie speelt zich af tussen twee extreme polen: de simpele, realisti-

sche anecdoten, gespeeld door een klein aantal rollen (Vrijdag, 1969) en het grote spektakelstuk, opgezet volgens oncalvinistische, zweterige, theatrale normen, zoals Het Leven en de Werken van Leopold II (1970).

In de nacht, ergens in een Brussels café, praat Hugo Claus over het voyeurisme van de schrijver. De angst, of het onvermogen, om betrokken te zijn bij de wereld, bij de gebeurtenissen die hij optekent. In ieder geval moet Claus de betrokkenheid ten opzichte van zijn eigen werk toch wel als ambivalent ervaren.

Hij werpt zich met dwangmatig aandoende ijver in zijn werk, maar het schijnen vooral de miskleunen te zijn die hem een soort satanisch genoegen bereiden. Alsof hij er weer eens in geslaagd is de buitenwereld een hak te zetten. Een talent zo overdadig en virtuoos, dat het zijn eigen antistoffen schijnt te moeten produceren om in stand te blijven.

Een „prins” wilde hij altijd al worden en hij werd er een. Maar in zijn louter door gemak en behaaglijkheid gedomineerde omgeving is hij ongedurig gebleven. Zijn 2 huisjes in Gent, gastvrij onderdak voor de vele vrienden, ontvluchtte hij door elders in de stad een kamer te zoeken.

Later in de eenzaamheid van Nukerke, op zijn gigantische boerderij, liet hij een apart huisje ver buiten de deur bouwen om te kunnen werken. De broers weten het toch nog aan een te drukke omgeving, een vrouw, zoo? Thomas, 7, de talloze telefoontjes, de talrijke vrienden.

He; begon langzamerhand tot Claus door te drijven dat zijn hang naar een leven in de natuur op een totaal misverstand berustte. >

Als regisseur (Leopold II): gezelschapsspelletjes

Als hij dan eens wandelde was dat alleen om het bezoek een indruk te geven. Zelf kreeg hij het gevoel dat hij met de hele natuur niets te maken had, dat heel de landelijke ambiance van Nukerke voor hem het karakter was gaan dragen van een show. Hij haatte die natuur. Zo vertrok hij naar Amsterdam. In Vlaanderen, fluisterde men voorbarig over de achterblijvende Elly — zoon Thomas werd door zijn ouders volgens de bekende ironie van het lot in een internaat gedaan — „het koninklijk hert is vrij”.

Claus, nu 42 geworden, in Amsterdam, tijdens een overladen programma, in de weken voor de première van Crommelynck's Warm en Koud dat hij bewerkte, vertaalde, regisseerde en waarvoor hij de decors maakte. Gesprekken bij hem thuis, laat op de avond, na slopende repetities.

In België had men voorspeld dat Hugo zonder de zorgen van Elly onherroepelijk zou verkommeren, daar ziet het niet naar uit. Een goed gevulde ijskast, een snoepkastje, een welvoorzien drankvoorraad. Gastheer in topvorm, die pas schenkt na geïnformeerd te hebben wat de gast van te voren gegeten heeft.

Hij leeft in meerdere opzichten anders dan in zijn geboorteland wordt vermoed. „Hij is van de ene bent naar de andere getrokken”, veronderstelde een van zijn broers, doelend op zijn omgang met „de boys”, zoals Claus zijn linkse Reconstructie-vrienden wel aanduidt. „Hij is niet meer de Vlaamse broer, één van het nest, het is een andere Claus geworden, de man van Gent niet, de man van Nukerke niet.”

De relatie tot genoemde boys is minder hecht dan verontruste familieleden vermoeden.

Afgezien van het feit dat ze gezamenlijk Wagner willen gaan beluisteren in Bayreuth, en Harry en Hugo het plan hebben geopperd om samen maar eens te gaan tennissen, is er toch geen sprake van de intieme vertrouwensbasis van waaruit de clan Claus eerlang opereerde.

Naar zijn maatschappelijk engagement gevraagd, geeft Claus eerlijk toe: „Als ik dat altijd werkelijk zo aan den lijve had gevoeld had ik er wel meer dan in een aantal gedichten blijk van gegeven. In Reconstructie was het misschien voornamelijk de mogelijkheid tot de nieuwe vorm die mij aantrok”.

Ook op de hoofdstedelijke artiestensociëteit De Kring, waar Claus' vrienden meermaals toeven, laat hij zich zelden zien, uit angst om te veel geïnvolveerd te raken in het aldaar nog al eens uitgeplozen spel der menselijke relaties. Hij laat zich liever afleiden door een ander soort theater: het toneel. „Een speelse afleiding, ook als ik regisseer. Het is een soort gezelschapsspel, net als kaart spelen.”

De persoonlijkheid van de acteur fascineert hem. Hij kan er niet genoeg van krijgen. Ateren ziet hij als een verheving van alle mogelijke menselijke gevoelens: „Ook het ijdele, het zogenaamde negatieve. Als regisseur kan je lachen, maar dat lachen heeft niets smalends, het is eerder vertederd lachen.”

Hij minacht geen acteur, zelfs de slechtste niet. Hij zou zelf een acteur willen zijn, een niet-bestaande, die alleen meer leeft via de persoonlijkheden van anderen. Maar de toestand waarin hij zich bevindt maakt dat verlangen (gelukkig) onmogelijk. „Of een mooie balletdanser zijn. Ik kwam op, stond

op de pointes en deed le grand égard. Het volk juicht en vervolgens ga ik gelukkig naar de bar van „Incognito”.

Claus lijkt op het moment in een litteraire crisis te verkeren. De roman, voorlopige titel Schaamte, die hij tot spijt van zijn uitgever had teruggetrokken door penetrante twijfel aan de kwaliteit, is er nog steeds niet. Wel verschijnen dichtbundels, die veel doen vermoeden over een zeker uithollingsproces dat hem krachteloos zou maken.

Inmiddels werkt hij onverdroten voort; op stapel staat een lijvige familieroman, een soort „Eeuwig waaien de winden om de rosen”, waarvoor zijn groteske familie in alle geleidingen stof te over biedt. Niet alleen deze geschiedenis noopt hem tot nadenken. Hij mijmert meer en meer over zijn kinder-tijd, de kloosterschool.

Hij leest bij vlagen, liefst bloemlezingen, bijvoorbeeld verzamelboeken uit het tijdperk van de Verlichting, „dat verraadt de autodidact in mij”. Nederlandse poëzie leest hij zo nu en dan uit nieuwsgierigheid, maar in principe heeft hij er een afkeer van omdat deze zich van de taal bedient waarin hij zelf dicht. Zijn voorkeur gaat in ieder geval uit naar de taal van gekwelde poëten of de Rederijkerspoëzie, die precies de juiste graad van gekunsteldheid en vervreemding biedt die hij van node heeft.

Op het gebied van de beeldende kunst zijn het vooral de idee-kunstenaars als Duchamp en de hedendaagse conceptualisten die hem boeien. Hij koestert wel degelijk het benijdenswaardige gevoel dat de kunstenaar een functie heeft in deze samenleving. „De maatschappij heeft behoefte, aan uitlaatkleppen voor de verbeelding, anders zouden de neurosen nog totaal andere vormen aannemen. Kunst is de kristallisatie van het wel en wee wat er in de mensen omgaat. En toch zijn wij kunstenaars luxepoppetjes.”

Zeker Claus, die met joyeuze nonchalance over zijn geldelijke middelen beschikt, die

een vies gezicht toont als hij een bankbiljet trekt. Die grijnst als hij vertelt dat hij door het terugtrekken van zijn aandelen uit De Bij deze bloeiende uitgeverij tot op de rand van het failliet zou brengen.

Hij kan het zich permitteren om van de gehaktballen in de kantine van de Amsterdamse stadsschouwburg te smullen en smakelijk de restjes van de borden van „zijn” acteurs en actrices te veroveren — temeer daar hij gewoon is in eerste klas restaurants te eten en zijn boodschappen bij Dikker & Thijs te doen. Hoe ingespanner hij bezig is des te meer hij eet.

Zijn isolement heeft hij steeds meer doorgetrokken, geeft hij toe, maar hij is er niet zo happig op om zijn huidige situatie „gretig te analyseren”. De behoefte aan eenzaamheid, al is het maar een paar uur per dag, is sterk. Hij werkt in een constant tempo, maar het meest aan zijn eenmans gezelschapsspel, het toneel.

Los van België, los van de verwanten, heeft hij zich in een steeds onafhankelijker positie gemanoeuvreed. Hij probeert zichzelf en zijn werk, waartegenover hij zich al niet minder als een vreemdeling opstelt, steeds een stap voor te blijven. Een wijze van opereren, die hem het gevoel geeft, naar hij zelf zegt, dat hem niets kan overkomen: „Alleen weet ik niet of dat wel een deugd is.”

Warm en Koud is inmiddels gevallen, niet in de laatste plaats door de particuliere „perversiteit”, die hij op acteurs en publiek meende te moeten loslaten. Een korte kater, niet eens de drie melodramatische drie minuten durende aankondiging van suicide, zoals na het debakel Leopold II. De volgende stap is al weer gezet, een toneelspel waarin de zanger Heintje de geschiedenis van Stalin droomt. Hugo Claus zit in zijn eigen vel gevangen.

Betty van Garrel
Ischa Meijer

Hugo Claus II: antistoffen